

O'RTA ASRLARDA GOTIKA AEXITEKTURA USLUBI

Yuidashev Hasan Daniyar o'g'li

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti
Tarix yonalishi 201-guruh talabasi*

Annotatsiya: *Gotika uslubi — XII-XV asrlarda Yevropada rivojlangan san'at va me'morchilik uslubidir. U dastlab Frantsiyada paydo bo'lib, tez orada butun Yevropaga tarqaldi. Gotika uslubining eng asosiy xususiyatlari sifatida yuqori, o'ziga xos arkalar, keng oynalar, o'zgacha balandlikdagi katedral va cherkovlar, o'ziga xos guldasta va detal ishlovlari kiritiladi. Gotika uslubi rasmiy, diniy va ijtimoiy hayotning asosi sifatida Xristianlikka qarshi chuqur bog'langan edi. Gotika uslubi o'zining kengayishi, o'ziga xos me'moriy xususiyatlari va diniy tafsirlari bilan Yevropa san'ati va me'morchiligi tarixida muhim o'rin tutadi. Bu uslub, ayniqsa, diniy obidalarda o'z aksini topib, odamlarni osmon va yer o'rtasidagi aloqani his qilishga undagan.*

Kalit so'zlar: *Gotika, Evropa, san'at, uslub, din, arxitektura, cherkov, bino, haykal, sabor, me'morchilik.*

Abstract: *Gothic style is a style of art and architecture that developed in Europe in the XIIth-XVth centuries. It first appeared in France and soon spread throughout Europe. The main characteristics of the Gothic style include high, unique arches, wide windows, cathedrals and churches of a special height, unique bouquets and detail work. The Gothic style was deeply connected to Christianity as the basis of official, religious and social life. The Gothic style occupies an important place in the history of European art and architecture with its expansiveness, distinctive architectural features, and religious interpretations. This style is especially reflected in religious monuments, encouraging people to feel the connection between heaven and earth.*

Key words: *Gothic, Europe, art, style, religion, architecture, church, building, sculpture, cathedral, architecture.*

Gotika me'morligi — o'rta asrlarda (XII-asr oxiri — XVI-asr boshlari)da keng tarqalgan muqaddas va dunyoviy me'morchilik turi. Gotika me'morchiligi Roman davri arxitekturasini almashtirdi va o'z navbatida Uyg'onish davri me'morchiligiga o'z o'rnini bo'shatdi. San'at tarixining turli tushunchalarida gotika ham arxitekturaning tarixiy turi, ham tarixiy badiiy uslub sifatida talqin etiladi. Gotika uslubi Frantsiyada paydo bo'lib, keyinchalik butun G'arbiy Evropada tarqaldi. Ushbu uslubning eng yorqin ifodasi va asosiy xususiyatlari - nafislik, yuqoriga yo'nalish, boy dekorativ bezak - katta soborlar me'morchiligida topilgan, garchi turli xil dunyoviy binolar gotika davrida ham qurilgan.

"Gotika" atamasi an'anaviy tarzda Uyg'onish davrida "Eng mashhur rassomlar, haykaltaroshlar va me'morlar hayoti" kitobida uni "varvar me'morchiligi" ning sinonimi sifatida ishlatgan va unga qarama-qarshi qo'ygan Giorgio Vasariga tegishli. Vasarining yozishicha, Rim imperiyasining qulashi "haqiqatan ham go'zal" ni unutish davriga to'g'ri keldi, ya'ni "charchagan va eskirgan yunoncha uslub" (maniera greca) va "buzilgan" gotika

(qadimgi rimliklar uni bunyodkor deb atashgan) hukmronligi bilan ajralib turadi. Gotlar III-V asrlarda shimoldan imperiyaga bostirib kirgan varvar qabilalari. Dastlab, bu atama adabiyotga nisbatan qo'llanilgan - noto'g'ri, buzilgan lotin tilini bildirish uchun. O'rta asr me'morchiligi keyinchalik italyanacha "tedesca" (nemis) so'zi deb ataldi. Taxminlarga ko'ra, "Gotik" so'zini birinchi marta taxminan 1520 yilda italyan rassomi Rafael Rim papasi Leo X ga Avliyo Pyotr sobori qurilishining borishi haqidagi hisobotida ishlatgan. 1531 yilda qurilgan Antverpen fond birjasi binosini "opus gothicum" sifatida tavsiflovchi "Gothic" so'zini Gollandiyalik iezuit Charlz Skribanius Vasaridan oldin ishlatgan versiya mavjud. Gotika me'morchiligining birinchi nazariyotchisi Jan-Fransua Felibyen De Aveau bo'lib, u 1699 yilda "Antik va gotika me'morchiligi bo'yicha dissertatsiya" inshosini nashr ettirdi. XVIII-asrda gotika me'morchiligiga g'ayratli munosabat abbot Jan-Lui de Kordemo va M. A. Laugier "Arxitektura haqida essay". Gotika va qadimiy san'atning tengligi va ikkala an'anani birlashtirgan milliy frantsuz me'morchiligi uslubini yaratish g'oyasini ilgari surgan Lauje edi. U mashhur "Vitruvius kulbasini" (to'qilgan novdalardan yasalgan kulba shaklida) gotika inshootlarining ko'tarilgan namunasi sifatida talqin qilgan. Italiyalik nazariyotchi Franchesko Milizia 1770-yillarda gotika me'morchiligining tabiiy go'zalligini va uning "ma'bad g'oyasi" ga mos kelishini qadimgi tuzilmalarga taqlid qilishdan ham ko'proq ta'kidladi. Milizia shunday deb yozgan edi: "Gotik uslub me'mor qurishi mumkin bo'lgan eng olijanob inshootga, ya'ni ma'badga mos keladi va inson dahosiga katta hurmat ko'rsatadi". Gotika me'morchiligi dizaynining o'ziga xos xususiyatlari, xususan, XVIII-asr oxiri - XIX-asrning birinchi yarmida romantizm va istorizm davrida gotika uslubining qayta tiklanishi bilan bog'liq holda, J. V. Gyote, aka-uka Boisseret va boshqalar tomonidan muhokama qilindi. Ervin Panofskiy o'zining "Gotik me'morchilik va sxolastika" (1951), so'ngra Pol Frankl "Gotik me'morchilik" (1962) kitoblarida gotika me'morchiligini din va ijtimoiy munosabatlar rivoji bilan bog'liq holda har tomonlama tahlil qilgan.³³

XII asrning ikkinchi yarmidan boshlab Yevropa davlatlari shaharlarida savdo va hunarmandchilik tez rivojlanadi. Shaharlar iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayot markazlariga aylanadi. Buning natijasida arxitektura sohasida yangi uslub— gotika uslubi shakllanadi va rivojlanadi. Rim uslubining asosiy xususiyati og'ir tosh konstruksiyalaridan iborat edi. Gotika uslubi esa yengil karkas konstruksiyalariga asoslangan. Yevropa davlatlarida shaharlar asosan savdo yo'llari kesishgan joylarda shakllanadi. Savdo yo'llari kesishgan joyda bozor maydoni hosil bo'ladi. Bozor maydoniga yaqin joyda shahar asosiy ibodatxonasi va shahar hokimiyati binosi-ratusha quriladi. Devorlar bilan o'ralgan shahar hududining yeri juda qimmat va qadrli edi. Shuning uchun arxitektor va quruvchilar shaharda quriladigan imoratlarning tejamliligi va yengil qilib qurilishi usullari ustida ish olib borishadi va natijada gotika karkas uslubi shakllanadi. Gotika uslubi shakllanishi sharqiy mamlakatlar arxitekturasi ta'siri ostida amalga oshdi. Gotika uslubini yaratgan arxitektorlarning texnik yutuqlari, birinchi navbatda, bazilika turidagi ibodatxonalar qurilishida qo'llandi. Gotika karkas sistemasi nervyura, arkbutan va kontrforslardan iborat. Nervyura - bu bino yopilmasi qobiqlaridagi toshdan terilgan ravoq shaklidagi qovurg'alar.

³³ [Asqarov.Sh.](#)J. Arxitektura tarixi. — Toshkent: 2009-yil

Nervyuralar — yopilma qobiqlaridagi asosiy yuk ko'taruvchi konstruktiv qism. Nervyuralarning ishlatilishi yopilma og'irligini kamaytirishga imkon yaratdi, chunki yopilma qobiqlarida avval nervyuralar ravoq shaklida terib chiqiladi va keyin havzalar yordamida qobiqning qolgan qismlari teriladi. Bino yopilmasi og'irligi nervyuralardan arkbutanlarga uzatiladi.

Arkbutan — og'ma turgan yarim ravoq shaklli konstruktiv element bo'lib, kuchlanishini nervyuralardan kontrforslarga uzatish uchun xizmat qiladi. Kontrforslar bino yopilmalaridan barcha kuchlanishni qabul qiluvchi ustunlardir. Kontrforslar qalinligi pastga qarab o'sib boradi. Shunday qilib, gotika uslubida qurilgan binolarda nervyura, arkbutan va kontrforslardan tashkil topgan karkas bino mustahkamligi va turg'unligini ta'minlaydi. Gotika uslubidagi binolar yopilmasini bajarishda yog'och fermalardan keng foydalanilgan. Gotika uslubining nazariy asoslari dominikanlik rohib Vinsent de Bovening "Buyuk oyna" deb nomlangan asarida o'z aksini topgan. Muallifning 83 ta kitobi 3 jildlik asarlar to'plamida jamlangan bo'lib, arxitekturaviy va qurilish faoliyatining barcha sohaları yoritilgan. Gotika arxitekturasida bino va inshootlar qurilishi uchun oldindan loyiha tayyorlangan va barcha konstruktiv qisimlarning hisob-kitoblari bajarilgan bo'ladi. Gotika arxitekturasida turar-joy imoratlari qurilishida yog'och karkasdan iborat faxverk uylari keng tarqaladi. Faxverk uylarida ustunlar va boshqa yuk ko'taruvchi qismlar yog'ochdan tayyorlanib, ularning oralig'i g'isht va toshlar bilan to'ldirilgan bo'ladi. Gotika arxitekturasidagi karkas sistemasi o'zining vertikal yo'nalishida rivojlangan kompozitsion tuzilishi bilan ajralib turadi va bu konstruktiv badiiy ifodalanish vositasiga aylanadi. Gotikadagi bazilika turidagi ibodatxonalar konstruktiv tuzilishiga mos ravishda binoning ichki fazoviy tuzilishi va bezatilishida ham o'ziga xos xususiyatlar hosil bo'ladi. Masalan, markaziy nervyura uch qavatli ravoqli arkadadan, ikkinchi qavat triforiy bo'limidan va uchinchi qavat markaziy nervyuraga yorug'lik beradigan derazalardan tashkil topgan. Asosiy ustunlardan ingichkaroq ustunchalar ajraladi va ular yopilma qobiqning nervyuralariga o'xshab ketadi. Karkas sistemasidan foydalanish devorlarni yengil qilib ishlash va ulardagi derazalar sonini ko'paytirishga imkon yaratadi. Natijada ibodatxonalar ichki fazosi yaxshi yoritiladi. Derazalar baland ravoqli shaklda bajarilib, vitrajlar bilan to'ldiriladi. Turli ranglarda bajarilgan vitrajlardan o'tadigan yorug'lik nurlari bino interyerlarida sirli muhit yaratishga xizmat qiladi. Binolarning tashqi ko'rinishlarida ham ularning konstruktiv qismlari kompozitsion elementlar sifatida badiiy ifodalanish vositalariga aylanadi.³⁴

Gotika uslubi, o'zining tarixiy va estetik xususiyatlari bilan Yevropa san'atida o'ziga xos o'rin egallagan muhim bir davrni ifodalaydi. Bu uslub XII-XVI asrlarda o'zining cho'zilgan shakllari, baland va mayin yoritilgan arxitekturasini, yuqori va xushbichim gumbazlari, zargarlik va vitraj san'ati bilan tanilgan. Gotika san'ati o'z vaqtida diniy mavzularni, insonning ma'naviy izlanishlarini va qayta tug'ilish g'oyalarini yoritib bergan. Gotika arxitekturasini, asosan, katedral va ibodatxonalar qurilishi bilan bog'liq bo'lsa-da, bu uslub san'atning boshqa sohalarida ham o'z ifodasini topgan, masalan, rassomlikda va

³⁴ San'at, arxitektura va shaharsozlik tarixi. O'quv qo'llanma. Muallif: S.A.Masharipova. Toshkent Arxitektura-qurilishi.

haykaltaroshlikda. Gotika uslubining o'ziga xosligi shundaki, u ko'pincha yuksaklik, yorug'lik va mukammallikka intilish bilan bog'liq bo'lib, inson va tabiatni harmonik tarzda birlashtirishni maqsad qilgan. Garchi gotika uslubi tarixiy jihatdan o'zining eng yuqori cho'qqisiga XVI asrga kelib yetgan bo'lsa-da, uning ta'siri va elementlari bugungi kunda ham san'at va arxitektura sohalarida o'z aksini topmoqda.

Xulosa qilib aytganda, gotika uslubi o'zining tashqi ko'rinishi bilan chiroyi va xosligi bilan, zamonaviy san'at va arxitekturaga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu uslub, o'z navbatida, insoniyatning estetik va ruhiy taraqqiyotini aks ettiruvchi noyob bir fenomen sifatida tarixda muhim ahamiyatga ega bo'lib qoladi. O'rta asrlarda Gotika uslubi Yevropaning san'at, arxitektura va madaniyatida yangi bir davrni boshlab berdi. Gotika XII-asr oxirlarida Fransiyada boshlanib, XVI-asrning o'rtalariga qadar Evropaning turli mamlakatlarida keng tarqaldi. Ushbu uslub, asosan, yirik katedral va cherkov binolarida namoyon bo'ldi, unda o'ziga xos baland va nozik strukturalar, yuqori g'aroyib gumbazlar, keng rangli vitraj oynalar, va o'ziga xos pardozlar mavjud edi. Gotika uslubining asosiy xususiyatlari binolar baland qilib qurildi, ularda uzun va tor derazalar, yuqori gumbazlar va to'rtburchaklar o'rniga o'ylangan shakllar ishlatildi. Binolarning yanada baland va yengil bo'lishini ta'minladi. Rangli shisha oynalar dinga oid voqealarni tasvirladi va binolarga go'zallik, ilohiy yorug'lik kiritdi. Gotika san'ati ko'pincha diniy mazmunga ega bo'lib, xuddi shu tariqa diniy tushunchalar va imon bilan chambarchas bog'liq edi. Gotika uslubi, ayniqsa, katedral va cherkov binolarida, Xristian dini va o'sha davrda yashagan jamiyatning kuchli diniy va ijtimoiy tuzilmalarini aks ettirdi. Bu uslubning ta'siri nafaqat arxitekturaga, balki san'atning boshqa sohalariga ham, masalan, haykaltaroshlik va tasviriy san'atga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. [Asqarov.Sh.](#) J. Arxitektura tarixi. — Toshkent: 2009-yil
2. [Всеобщая история искусств.](#) Том 2. — М.: Искусство, 1960. [Дзуффи С.](#) Большой атлас живописи. Изобразительное искусство. 1000 лет / пер. с итал. San'at, arxitektura va shaharsozlik tarixi. O'quv qo'llanma. Muallif: S.A.Masharipova. Toshkent Arxitektura-qurilishi.
3. С.И. Козловой и др. — 1-е изд. — [М.: ОЛМА-Пресс](#), 2002. — 431 с. — 7000 экз. — [ISBN 5-224-03922-3.](#) [Кантерева Т. П.](#) Искусство Испании. — М.: Изобразительное искусство, 1989. Краткая художественная энциклопедия. Искусство стран и народов мира. Том 1. — М., 1962.
4. Всеобщая история архитектуры: книга I и II. под. ред. Михайлова Б.П. М., 1978.